

ALEKSEJ KALC

Znanstveno-raziskovalno središče
Univerza na Primorskem, Koper, Slovenija

Izlaganje na znanstvenom skupu
UDK: 314(450 Trieste)“17/18”

Problematika popisa stanovništva slobodnolučkog Trsta od početka sveaustrijske statistike stanovništva 1754. godine do kraja vojnog konskripcijskog sustava sredinom 19. stoljeća

Članak pruža uvid u statistiku stanovništva u općini Trst u drugoj polovici 18. stoljeća, nakon što je Austrija 1754. godine uvela jedinstveni državni demografski statistički sustav. Još 1770. godine popisivanje stanovništva bilo je podređeno vojnim interesima, a sustav je dobio konskripcijski karakter. Autor analizira tehničke i metodološke karakteristike tih konskripcija te poteškoće i nedostatke do kojih je dolazilo pri njihovom izvođenju u Trstu i njegovom neposrednom zaleđu. Uzroke treba tražiti u metodološkoj kompleksnosti sustava i u činjenici da je Trst bio izuzet iz vojne regrutacije i da su u gradu upotrebljavani drugačiji kriteriji za popisivanje.

Ključne riječi: Trst, popisi stanovništva, konskripcijski sustav

U Trstu, koji je 1719. godine zajedno s Rijekom, Bakrom i Karlobagom proglašen slobodnom lukom, a zatim postao važan pomorski emporij, redovita statistika stanovništva započeta je sredinom 18. stoljeća u kontekstu predmoderne faze jedinstvene sveaustrijske državne statistike. Tršćanski općinski teritorij povijesno se sastojao iz dva dijela: grad i agrarni Teritorij, tj. neposredno flišnato i djelomično kraško područje s 24 seoska naselja. Zbog statusa slobodne luke te iz posve praktičnih razloga razvojni put statistike stanovništva tršćanskog općinskog teritorija bio je u mnogočemu poseban te ga je moguće obrađivati s gledišta odstupanja i napora za prilagođavanje austrijskom centralnom statističkom sustavu. Do ujednačenja je u potpunosti došlo tek u pedesetim godinama 19. stoljeća, a definitivno popisom stanovništva 1857. godine, koji je u Austriji označio početak moderne statistike stanovništva. Do tada su podaci o broju i strukturi tršćanskog stanovništva bili više ili

manje nepouzdati i, kao što su dokazale novije rekonstrukcije, mnogo puta osjetno odstupaju od realnog stanja.¹

Prvi popis stanovništva u Trstu izvršen je već 1735. godine, kad je mjesto imalo oko 4.000 stanovnika, a drugi put 1754. godine u sklopu prvog svedržavnog prebrojavanja, s kojim je u Austriji nastupilo doba opće centralizirane državne statistike koju su počeli uvoditi u okviru terezijanskih reformi u cilju postavljanja jedinstvenog pregleda nad stanjem i kretanjem stanovnika na cijelom državnom teritoriju.² Nakon toga su popisi u Trstu uslijedili 1758., 1760., 1765., 1767., 1769. i 1775. godine³, s time da su odstupali od državnih kako u kronološkom smislu tako i u kriterijima popisivanja. To je moguće objasniti posebnim stanjem, potrebama i privilegijama u slobodnoj luci. Popis iz 1754. godine je nastao zbog policijskih potreba i zbog jamčenja sigurnosti trgovačkim djelatnostima. Iz istih su razloga tada prvi put označili brojevima tršćanske kuće.⁴ Zbog drugačijih kriterija popisivanja, tršćanske podatke do druge polovice 18. stoljeća ne nalazimo u konačnim sumarnim prospektima po pojedinačnim pokrajinama na državnoj razini.⁵ Osim toga su do 1770-ih godina popisivali samo stanovništvo grada, dok su na agrarnom Teritoriju tek povremeno prebrojavana ognjišta, obitelji ili pojedinci u vezi s rabotama, dodjeljivanjem socijalne pomoći i obrane.

Posebnost Trsta je nadalje bila u tome što je stanovništvo bilo pošteđeno vojnih obveza. Ta privilegija je sačuvana i nakon reforme austrijske vojske 1769. godine i uvođenja novog konskripcijskog sustava ustrojenog po vojnim zahtjevima kao podloga za novačenje. Konskripcije su imale u vidu prvenstveno muško stanovništvo, među kojim je trebalo razdvojiti novake od regruta, a žensko su tretirale marginalno te ga u konačnim iskazima prikazivale tek u ukupnoj brojci i bez ikakvog stručnog, društvenog ili drugog razlikovanja. S konskripcijama su popisi stanovništva

1 Marco Breschi – Aleksej Kalc – Elisabetta Navarra, *La nascita di una città. Storia minima della popolazione di Trieste (secc. XVIII-XIX)*, u: R. Finzi, G. Panjek (ur.), *Storia economica e sociale di Trieste. La città dei gruppi 1719-1918*, vol. I, Lint, Trieste 2001, 69-237.

2 Za detaljan opis razvoja austrijske statistike stanovništva vidi F. Zwitter, *Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stol. do današnjih dni*, Ljubljana 1936, 18 i d.; P. Blaznik, B. Grafenauer, S. Vilfan (ur.), *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog*, I, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1970, 34-41. Najnovije spoznaje o početnoj fazi i predloščima austrijske statistike u A. Tantner, *Ordnung der Häuser, Beschreibung der Seelen. Hausnummerierung und Seelenkon-skription in der Habsburgermonarchie*, Innsbruck, Wien, Bozen 2007.

3 Archivio di Stato di Trieste (AST), *Cesarea Regia Superiore Intendenza Commerciale del Litorale* (CRSIC), f. 109, dok. 2-3, 4. 4. 1754; Biblioteca Civica di Trieste (BCT), Archivio Diplomatico (AD), *Registro Generale riguardante gli affari li più rimarcabili di Pulizia. Principiando dall'anno 1753 fino al 1785*; BCT AD, *Atti di Polizia (12 febbraio – 21 luglio 1769)*: Giornali di Polizia, 6. 4. 1769; BCT AD, *Anagrafe 1765: Conscrizione fatta del Popolo ch'Abbita nella città di Trieste, 10 gennaio 1765*; BCT AD, *Coscrizione Generale Della Città e Porto Franco di Trieste fatta nell'anno 1775 da me G. A. Tognana de Tonnefeld*; P. Montanelli, *Il movimento storico della popolazione di Trieste*, Trieste 1905, 10 in sl.

4 AST CRSIC, f. 109, dok. 2-3, 4. 4. 1754; Montanelli, n. dj., 105-106.

5 P. Blaznik, B. Grafenauer, S. Vilfan (ur.), *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*, n. dj. 37.

prešli u nadležnost vojske i sustav se, s nekim dopunama i preinakama, sačuvao do sredine 19. stoljeća. U Trstu su i nakon toga vrijedila civilna popisivanja koja su se kao konskripcije načelno ponavljala svakih pet godina, ali su se bitno razlikovala u rubrikama te su se sumarni izvještaji teško prilagođavali konskripcijskim popisima. Za razliku od grada, tršćanski je agrarni Teritorij prešao pod sustav vojnih popisivanja, s time da je vršenje ostalo u nadležnosti tršćanskih civilnih vlasti. Tako su na području tršćanske općine od 1770-ih godina postojala dva različita načina popisivanja stanovništva, što je dodatno otežavalo prebrojavanje i povećavalo nepouzdanost podataka.

Dok su u Austriji počeli izvoditi konskripcije odmah nakon stupanja na snagu novog sustava 1770. godine, tršćanski su Teritorij prvi put popisali 1773. godine u sklopu konskripcije austrijskog Primorja te stoga prvi put numerirali kuće.⁶ Oslonili su se na već postojeću podjelu Teritorija na sela (tal. *Ville*), koja su obuhvaćala zbijene zaseoke, i okolna seoska imanja (*Contrade esterne*), u kojima je naseljenost bila raspršena. Od tog se popisa, koji je uzimao u obzir samo muško stanovništvo, osim sumarnih rezultata sačuvao i poimenski registar ili vojna knjiga (*Militarbuch*), koja je služila tekućoj evidenciji budućih regruta i promjena u stanovništvu.⁷ Naknadni upisi i ispravci odnose se uglavnom na 1774. i djelomice na 1775. godinu, kad je napušteno vođenje evidencije.

Sljedeći popis Teritorija izvršen je krajem 1777. i u prvim mjesecima 1778. godine u skladu s propisima usavršenog konskripcijskog sustava koji je stupio na snagu 1777. godine. Isti je sadržavao više noviteta među kojima su ujednačene rubrike i društvene kategorije na osnovu kojih su svrstavali muškarce i odjeljivali pošteđene vojne službe od obveznika⁸ te standardne sumarne prospekte i populacijske knjige na

6 AST CRSIC, f. 786, dok. 23–24, 10. 3. 1773; prim. Montanelli, n. dj., 109.

7 BCT AD, *Anagrafe 1773*.

8 Kategorije muškog stanovništva bile su sljedeće: **kler** (njem. *Geistliche*: sekularni, regularni, katolički, pravoslavni i protestantski), **plemstvo** (*Adeliche*: svi plemići i njihovo muško potomstvo), **činnovnici i honorati** (*Beamte, und Honoratiore*: osobe bez plemićkoga naslova u neposrednoj i plaćenju državnoj službi, funkcionari *ad perpetuum*, javna zanimanja kao npr. liječnici, advokati, pravnici, prokurator, notari, geometri i sl.), **građani u gradovima i službenici na ladanju** (*Bürger in Städten, auch Professionisten auf dem Lande*: posjednici "građanskih kuća" ili drugih posjeda u gradu i na ladanju, vlasnici odnosno nosioci produktivnih poduzeća – manufaktura, solana, obrtničkih radionica – kao primarnih pridobitnih izvora te privremeni javni službenici), **seljaci** (*Bauern*: posjednici zemljišta određenog opsega kojima je poljoprivreda bila primarni izvor preživljavanja), **nasljednici ili nasljednici ostavštine građana, profesionalaca i seljaka** (*Voranstehender Bürger, un Bauern Gewerbs-Nachfolger, oder nächste Erben*: sinovi ili zetovi koje su obiteljski poglavari ili njihove udovice odredili za nasljednike), **maloposjednici, težaci te ostali djelatni na području poljoprivrede**, javni i privatni namještenici (*Häusler, Bergholden, Weinzötl und sonst beim Nährstand und Provinzial Beschäftigungen*: oženjeni koji nisu bili uključeni u druge rubrike, udovci s potomstvom, radnici u rudnicima, solanama, na cestama, neoženjeni mornari, osobe starije od 40 godina, preniski ili drugačije nesposobni za vojnu službu, sinovi činovnika i honorata te nekatolički duhovnici, sluge i neki neoženjeni namještenici, zaposleni kod činovnika i honorata), **uporabni za služenje državi** (*Zu anderen Staatsothdürftigen Anwendbare*: muškarci u dobi od 18

tiskanim obrascima za popisivanje svih članova svakog domaćinstva. Od tog popisa sačuvao se komplet populacijskih knjiga koji je, čini se, jedini postojeći dokument takve vrste u Sloveniji. Sustav još nije predviđao kritični datum, što je bio velik, za ono doba ne samo teoretski nedostatak, već praktički nepremostiva metodološka greška.

Iako bi morali popisivanje ponoviti nakon pet godina, a godišnje iskaze sastavljati na osnovu podataka o rođenima, umrlima, doseljenima i odseljenima, ponovo su ga izvršili već 1779. godine i to stoga što se stalno ažuriranje obiteljskih listića unošenjem promjena nije odvijalo kao što bi trebalo. Tabela prikazi, izrađeni na osnovu poimenskih registara i unakrsne provjere potvrdili su nepouzdanost vođenja evidencije i nezanemariva odstupanja od realnog stanja.⁹ Uzroci »nereda« bili su djelomično tehničkog karaktera, a djelomično ovisni o »ljudskom faktoru«. Župani (predstavnici seljačkih zajednica) u selima i na imanjima nisu dovoljno pomno izvještavali o doseljenim i iseljenim osobama, a kurati o novorođenima, umrlim osobama i mladencima. Tu zadaću je otežavalo neslaganje crkvenoupravne i upravopolitičke podjele Teritorija zbog koje se u crkvenim matrikama nije moglo razlikovati gradsko stanovništvo od seoskog. Tome treba dodati i živahnu područnu mobilnost stanovništva između Teritorija i grada te pravne nejasnoće pri opredjeljivanju stranaca u slobodnolučkom gradu, gdje su se doseljenici iz Teritorija pomiješali s gradskim stanovništvom te ispali iz konskripcijske evidencije. Još je jedno ponašanje loše utjecalo na održavanje evidencije te nije bilo u skladu s vojnom koristi. Usporedba s prvom konskripcijom je pokazala da su se sinovi podvrgnuti vojnoj obvezi ženili odnosno da su nakon očeve smrti muški potomci dijelili posjede. Na taj su način prelazili u konskripcijsku kategoriju koja je pošteđena regrutiranja.¹⁰

Za rješenje spomenutih pitanja zalagali su se u više smjerova, između ostalog uvođenjem posebnih (dijeljenih) crkvenih matrika za grad i Teritorij, striktnim navođenjem izvornog kraja ljudi te posebnih registara rođenih, umrlih i oženjenih vojnoobveznih osoba. Tiskali su posebne obrasce da bi svećenicima olakšali posao i ujednačili njihove periodičke ekstrakte¹¹. Trudili su se župane osvijestiti o važnosti njihove uloge te ih prisiliti na redovito i precizno izvještavanje i to po cijenu zatvora.¹² Ali sve bez uspjeha. Stalno dopunjavanje evidencije je ubrzo zamrlo i populacijske

---

do 40 godina koji nisu bili uvršteni u prijašnje kategorije) i **naraštaj** (*Nachwuchs*: dječaci u dobi od 1 do 12 godina i od 13 do 17 godina koji nisu bili uključeni u prijašnje kategorije). Posljednja dva razreda obuhvaćala su stanovništvo uporabno za vojne svrhe: pripravne za regrutaciju, buduće generacije regruta. U jednom razredu bili su i vojnoobvezni a pošteđeni regrutacije zbog zdravstvenih razloga ili promjene društvenog položaja.

9 AST CRG, f. 97, 31. 12. 1778; f. 101, 2. 4. 1779.

10 AST CRG, f. 97, 29. 5. 1778.

11 AST CRG, b. 97, 4. 8. 1778; f. 102, 3. 3. 1780, 28. 6. 1781; f. 876, 28. 11. 1789.

12 AST CRG, f. 97, 29. 5. 1778. BCT AD, *Atti di Polizia* (1778), dok. 255, 6. 12. 1778; A. Kalc, Tržaško podeželje in policijski red iz leta 1777. Kratak sprehod med črko in stvarnostjo, *Annales. Series historia et sociologia*, 18, 2, 1999, 286.

su knjige ostale »ad acta«. ¹³ Vjerojatno i zbog toga jer u skladu s oproštenjem vojne službe popisivanje nije služilo vojnom novačenju i regrutiranju, što prvih godina konskripcijskog sustava nije bilo posve jasno. S tehničkog gledišta možemo ustanoviti da su vlasti za održavanje evidencije stanovništva od većinom nepismenih ili polupismenih župana zahtijevale previše, s obzirom da ni kler nije ispunjavao svoje obveze redovito i pouzdano.

Posljedica svega toga bila je da dvorski ured u Beču iz Trsta nije dobivao godišnje iskaze o stanju stanovništva tršćanskog Teritorija. Sastavili su ih samo za 1777. i 1778. godinu prilikom prvog popisa i njegove revizije. Podatke tih iskaza stanovništva Teritorija sljedećih su godina upisivali u tabele za grad i cijelu općinu. U gradu je statističko demografsko pitanje bilo još kompliciranije i skoro kritično jer je bilo još teže precizno voditi evidenciju prirodnog i selidbenog kretanja te razlikovati domaće (stalno nastanjeno) stanovništvo i strance. Usprkos priznavanja posebnosti slobodnolučkog stanja i dopuštanju odstupanja od konskripcijskog sustava, bečke su vlasti od tršćanskih svejedno zahtijevale godišnje izvještavanje o stanju u skladu s kriterijima konskripcijskih sumarnih tabela, kako bi mogli podatke svrstati u svedržavni statistički okvir. S obzirom da tršćanski popisivači nisu raspolagali s informacijama za klasifikaciju stanovništva po konskripcijskim kategorijama, te propise nisu niti poštivali. Da bi izbjegli predbacivanja dvorskog ureda, u Trstu su doskočili problemu na način o kojem možemo čitati u korespondenciji između tršćanskog policijskog ravnatelja Antonia Pittonija i guvernera Karla von Zinzendorfa, što baca sumnju na vjerodostojnost statističkih izvještaja te svjedoči o stanju tršćanske demografske statistike. U pismu s kojim je Pittoni u veljači 1782. godine izvještavao Zinzendorfa o podavanju tabele stanja stanovništva, upozoravao je da je rubrike o konačnim rezultatima uobičajeno pustio prazne da ih guverner ispuni "po vlastitom ukusu". ¹⁴

Godine 1782. s dvogodišnjim zakašnjenjem od predviđenog, ponovno su popisali gradsko stanovništvo, a 1784. godine stanovništvo Teritorija. ¹⁵ Budući da su tabelarni ekstrakti ponovno bili nepotpuni i neprecizni s obzirom na društvenu klasifikaciju, 1785. izveli su novi opći poimenski popis. Bio je to prvi popis koji je obuhvatio grad i Teritorij. Nakon dugogodišnjeg urgiranja i najzad pravog ultimatum iz Beča, konačno je nastala i prva jedinstvena sumarna tabela stanovništva tršćanskog komunalnog teritorija koja se, osim u sekciji namijenjenoj vojnim podacima, poklapala s državnim statističkim sustavom. ¹⁶

13 AST CRG, f. 257, 30. 6. 1784.

14 A. Tamaro, *Fine del Settecento a Trieste. Lettere del barone P. A. Pittoni (1782–1801)*, *Archeografo Triestino*, LIV/LV, 1942–43, 29.

15 AST CRG, f. 257, 20. 6. in 16. 9. 1784

16 AST CRG, f. 246, 4. 10. 1785; f. 876, 9. 3. 1786; Archivio Generale del Comune di Trieste (AGT), *Capitanato distrettuale*, f. 20, 12. 3. 1786.

Popisi su zatim slijedili u nejednakom kronološkom rasporedu i s formalnim odstupanjima od propisa i u narednom razdoblju. Tršćanski pokrajni glavar i policijski ravnatelj Antonio Pittoni u izvještaju o stanju grada i njegovog teritorija zapisao je 1786. godine da se populacijske knjige provjeravaju svake godine (*si riscontrano annualmente*).¹⁷ Iz akata je očito da su cijelo to vrijeme knjige bile površno vođene usprkos povećanju broja zaduženih činovnika i novim proceduralnim pristupima. Među njima su sredinom devedesetih godina uveli tiskane obrasce u koje su obiteljski poglavari bili dužni upisati članove obiteljskog agregata i promjene u njegovom sastavu.¹⁸ Na Teritoriju je takvo izvještavanje ostalo u nadležnosti župana. Nastavile su se i nesuglasice između Trsta i Beča oko primjerenosti i korisnosti sakupljanja podataka za ispunjavanje vojnih rubrika za gradsko stanovništvo i za uklanjanje svih neusklađenosti u tršćanskim sumarnim izvještajima. Između vladinih i gradskih upravnih vlasti u Trstu se vodila debata o tome kako voditi pouzdanu statistiku o tako dinamičnoj i promjenjivoj društvenoj stvarnosti koja je na početku novog stoljeća već brojila oko 30.000 duša te je nakon nemirnog francuskog razdoblja brojčano brzo rasla.¹⁹

Za prvu polovicu 19. stoljeća nisu dostupni konskripcijski popisni operati ni za grad ni za Teritorij. Iznimka je samo operat popisa Teritorija iz 1800. godine koji se formalno ne slaže s propisima te su ga zato vlasti odbacile.²⁰ Sačuvana je doduše nepotpuna serija sumarnih prospekata o stanju i strukturi tršćanskog stanovništva i stoke.²¹ Ti godišnji prospekti se prilično redovito nastavljaju po istom kalupu kao u 18. stoljeću, osim u doba Ilirskih provincija kad su francuske vlasti izvršile nešto drugačije popise. Iskazivanje sumarnih podataka se s vremenom prilično mijenjalo, što možemo pripisati evoluciji kriterija konskripcijskog sustava u tijeku prve polovice 19. stoljeća ali i naznačenoj specifičnoj tršćanskoj problematici. Kršćansko stanovništvo je, naprimjer, ponekad rasčlanjeno po društvenim klasifikacijama i dobnim razredima, a ponekad ne; na neko vrijeme nestaju rubrike o židovskom stanovništvu, preuređuju se društveno-gospodarske klasifikacije muškog stanovništva, iz evidencije nestaju rubrike o muškom podmlatku, koje su služile vojnoj svrsi, te povremeno i rubrike o odsutnim muškarcima. Od 1819. godine nadalje podaci su redovito prikazivani u skladu s teritorijalnom podjelom na 9 upravnih područja, koja se podudaraju s crkvenoupravnim jedinicama. Tršćanski podaci su redovito

17 P. Dorsi, "Libertà" e "Legislazione". Il rapporto del barone Pittoni sullo stato della città di Trieste e del suo Territorio (1786), *Archeografo Triestino*, XCVII, 1989, 142.

18 AST CRG, f. 588, 16. 1. 1796; f. 876, 16. 11. 1799

19 Razni spisi v AST CRG, f. 876. Prim. tudi M. Breschi, A. Kalc, E. Navarra, La nascita di una città. Storia minima della popolazione di Trieste (secc. XVIII-XIX), u: R. Finzi, G. Panjek (ur.), *Storia economica e sociale di Trieste. I: La città dei gruppi 1719-1918*, Trieste 2001, 189–192.

20 AGT, *Archivio magistratale*, f. 64, Tabella della Coscrizione della Popolazione, e del Bestiame esistenti nel Territorio di Trieste nell'anno 1800.

21 Obično ti prospekti imaju naslov "Summarische Tabella über den Populations – und Viehstand, wie solcher mit Ende [mesec in leto] in den Triester Kreis befunden worden".

uključeni i u Sumarni godišnji prospekt Primorske gubernije zajedno s istarskim i goriškim.

Iz upravne dokumentacije je moguće razabrati da je došlo do novosti i u vođenju evidencije stanovništva na osnovu koje su se sastavljali godišnji prospekti između jednog i drugog petogodišnjeg popisa. U gradu više nije bilo moguće ažurirati konkripcijske registre na osnovu crkvenih matrika raznih vjerskih zajednica i policijskih popisa pridošlica jer se mnogi stranci jednostavno nisu javljali policiji. Zbog slobodnog naseljavanja i napuštanja grada često se nisu odjavljivali niti oni koji su selili drugamo. S druge strane događalo se da su stotine doseljenika popisivačima najavile odlazak iz grada jer nisu znali da li će uspjeti obnoviti godišnji stanarski ugovor. Zbog toga ih popisivači nisu uzimali u obzir kao stanovnike. Za ažuriranje evidencije stanovništva bila je potrebna svakogodišnja verifikacija stanja od kuće do kuće, što su počeli činiti već u devedesetim godinama 18. stoljeća pomoću vođenja obiteljskih listova obiteljskih poglavara i vlasnika kuća. Zbog nepismenosti, neznanja, nemarnosti i kašnjenja to nije davalo pouzdane rezultate niti tada kad su vlasti pokušale uvesti tu praksu pomoću sankcija i aktiviranjem većeg broja činovnika. U agrarnom Teritoriju su godišnje promjene stanovništva pratili samo na osnovu crkvenih matrika, što je značilo da su ispušteni iz evidencije svi vojnoobvezni stranci.²²

Brz rast gradskog stanovništva i velik priliv doseljenika svakako su predstavljali teško premostivu prepreku za prebrojavanje te još više za točniju evidenciju. Pritom treba uzeti u obzir malobrojnost i stručno neobrazovane činovnike zadužene za vođenje popisa, neodgovarajuću organizaciju popisivačkih operacija, skromna financijska sredstva, sam način popisivanja koji se nije oslanjao na neposredno bilježenje stanja po obiteljima već na izjave ovog ili onog člana. Problem je bila i numeracija kuća koja nije dostizala rast gradskog aglomerata. Tek od sredine 1830-ih godina se u izvještajima govori o pouzdanijim podacima. To je vrijeme kad su za najmobilnije stanovništvo uspostavili unakrsne provjere popisa s policijskim listama stranaca, listama najamnika i sličnim policijskim instrumentima.²³ Uz sve to je u prvom planu bilo i nedorečeno pravno pitanje definicije stranaca kako austrijskih podanika tako i pripadnika drugih država. Taj je pojam, koji je za austrijske državljane propisivalo konkripcijsko, ubožno i domovinsko pravo, bio odgovarajuće razrješen tek zakonom o općinama sredinom 19. stoljeća, a u Trstu su dvosmislenosti pravnih propisa dolazile u dodatni spor sa slobodnolučkim zakonodavstvom. Zbog toga je pri tretiranju stranaca, njihovoj klasifikaciji po konkripcijskim rubrikama i samom uključivanju u broj stanovništva dolazilo do zbrke.²⁴ O stranim državljanima koji su mogli prebivati u Trstu neograničeno vrijeme bez odricanja svoje državne pripadnosti neki je magistratni konkripcijski komesar još 1836. godine upozoravao u svom

22 M. Breschi, A. Kalc, E. Navarra, n. dj., 190.

23 Isto, 191.

24 Detaljnije o tome u A. Kalc, Politika priseljavanja v Trstu v 18. stoletju, *Annales. Series historia et sociologia*, 17, 2007, 97-101.

izvještaju da “uzrok svih proturječnosti leži u pomankanju jasnih normi o kvalifikacijama stranih državljana za njihovu odgovarajuću klasifikaciju po predpisanim rubrikama”.²⁵

Jasna je, znači, kompleksnost problematike tršćanskih popisa u razdoblju prije moderne demografske statistike. Njoj je potrebno dodati i specifičnu problematiku crkvene statistike o rođenjima, smrtima i vjenčanjima. I na tom području je u vremenskom razdoblju došlo do važnih promjena kako tehničkog značaja tako i crkvenoupravne podjele općinskog teritorija nastajanjem novih župa odnosno dušnopastirskih postaja. Promjene su se ticale registara pojedinačnih crkava odnosno vjerskih zajednica kao i periodičkih tabelarnih izvještaja koje su sastavljale tršćanske vlasti te ih zatim slale u Beč.²⁶ Proučavanje tršćanske demografije se uz naznačena konceptna i tehnička pitanja mora suočiti s još jednim jako raširenim problemom povijesnodemografskog istraživanja: s rupama u dokumentarnim serijama koje su nastale zbog uništenja, gubitka ili škartiranja građe. U Trstu su se sačuvala četiri konskripcijska popisna operata odnosno populacijski registri za 18. stoljeće, a za prvu polovinu 19. stoljeća niti jedan. Isto tako, danas raspoložemo zadovoljavajućom serijom sumarnih tabelarnih iskaza popisa stanovništva samo do 1838. godine. Srećom ih je Pietro Montanelli početkom 20. stoljeća vidio te barem konačne podatke uvrstio u svoju izuzetnu studiju objavljenu 1905. godine.²⁷ Djelomične popisne podatke donose i *Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie*. Bolje su se sačuvali periodički tabelarni izvještaji o vjenčanjima, rođenjima i smrtima i to do 1851. godine, a potom je i tu dokumentaciju zadesilo škartiranje velikog dijela tršćanskog magistratnog arhiva izvršeno 1908. godine. Usprkos svemu, u usporedbi s mnogim drugim gradovima Trst raspoláže s razmjerno zadovoljavajućom predmodernom povijesnodemografskom dokumentacijom na osnovu koje je moguće bar u glavnim crtama pratiti izuzetan razvoj slobodnolučkog grada od njegovog nastanka nadalje. Zbog naznačenih specifičnosti niti jedna povijesnodemografska studija o Trstu ne može izbjeći posebno pomnu filološku analizu raspoloživih serijskih i brojčanih izvora.

25 AST, *I. r. Governo del Litorale in Trieste*, Atti Generali, b. 262, N. 23773, 10. 10. 1836.

26 Detaljno o razvoju i karakteristikama te statistike u Breschi, Kalc, Navarra, n. dj., 193-202.

27 Montanelli, n. dj., 73-74.

SUMMARY

Issues regarding the population census in the free port of Trieste since the beginning of all-Austrian population statistics in 1754 until the end of the military conscription system in the mid 19th century

The paper discusses the problems of population censuses in the free port of Trieste from the beginning of Austrian state demographic statistics in 1754 until the end of the military conscription system in the middle of the 19th century.

The paper offers an insight into population statistics of the administrative area of Trieste (Comune di Trieste) as a part of the demographic statistics monitoring system the Austrian authorities started implementing in 1754 in order to get a comprehensive overview of the population at state level. In 1770, this system was utilized for military intelligence and became a real conscription system. The author highlights the technical and practical difficulties the conscription had to face in Trieste. The reason was the city's exclusion from recruitment as a free port city, and information about the population of city proper (Città) was collected and recorded differently than that about the population of its rural territories (Territorio). Due to frequent migrations from the Territorio to the city, the monitoring of the population in both parts became very difficult and results of annual population statistics were mostly estimates. This situation, which also impacted the jurisdiction distinction between domestic and foreign population, continued until mid 1800s, or rather until 1857 when Austria introduced a modern population census system.

Keywords: Trieste, population censuses, conscription system